

A romániai magyarság a 1992-es és 2002-es népszámlálások tükrében

Tanulmányomban a romániai népszámlálás 2002. júliusában nyilvánosságra hozott előzetes adatait¹ mutatom be, összevetve az 1992-es adatokkal. Elsőként a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó adatokat fogom tárgyalni, majd rövid kitérőt teszek az anyanyelvi és felekezeti viszonyok felé. Végül vázolom azon hipotézisek némelyikét, amelyek az erdélyi magyarságot érintő demográfiai folyamatokkal foglalkoznak.

Előzetes adatok

Jól ismert adat, hogy a 2002-es népszámlálás alkalmával Romániában 1 434 377 személy vallotta magát magyar nemzetiségűnek. Ezek 98,8 százaléka a tágan értelmezett Erdély (Erdély, Bánság, Partium) területén rendelkezett állandó lakhellyel.² A szám mintegy 190 000-rel kevesebb, mint 1992-ben volt. A fogyás jócskán meghaladja az országos szinten is kimutatható csökkenést. Az előzetes adatok közzétételét a közélet és a politikum fokozott érdeklődése kísérte, egyvalami azonban 1992-höz képest gyökeresen megváltozott: az erdélyi magyar értelmiség és vezetőréteg meghatározó része ezúttal hitelesnek fogadta el a népszámlálás eredményeit.³ Az előzetes közlemény kapcsán talán a nemzetiség szerinti megoszlás kapta a legnagyobb publicitást. Emellett a dezurbanizációs tendenciák,⁴ valamint az általános népességszökkenés tematizálódott a román sajtóban.⁵

Tanulmányunk a magyar népesség fogyásának néhány aspektusát tárgyalja.

Az előzetes közlemény alapján módunk nyílik arra, hogy a 11,7%-os fogyást regionális szinten (megye szerinti) és településtípus (város–község) szerint árnyaljuk (1. ábra).

1 Institutul Național de Statistică: *Recensămîntul populației și al locuințelor 2002 – Tabele, date preliminare*. București, 2002.

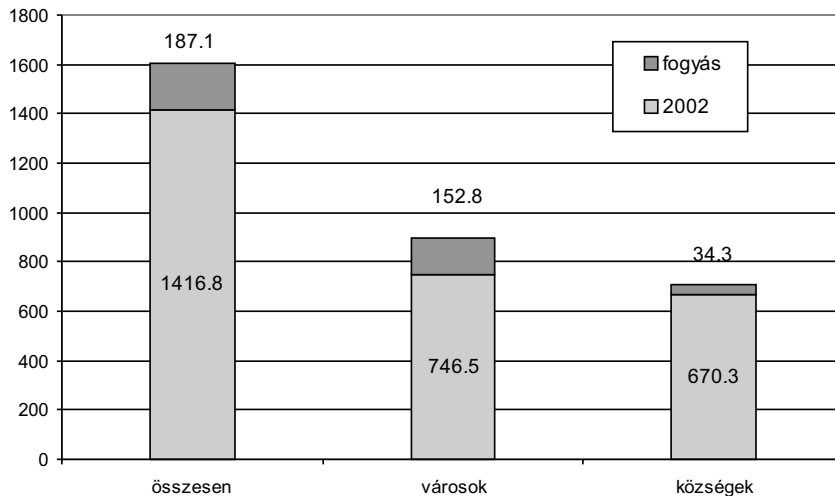
2 Ezentúl Erdélyről beszélek, ami alatt e tágabb régiót értem.

3 „Annak ellenére, hogy a magyarok száma majdhogynem 200 000-rel csökkent 1992-höz képest az RMDSZ egyelőre nem kifogásolja a népszámlálási eredményeket. További adatokra várnak”, miközben más kisebbségek szervezetei vitatják az eredményeket, írja egy bukaresti lap. Vö.: Minoritățile se îndoiesc de corectitudinea recensămîntului [A kisebbségek kételkednek a népszámlálás tisztaságában] *Adevărul*, 2002. július 9.

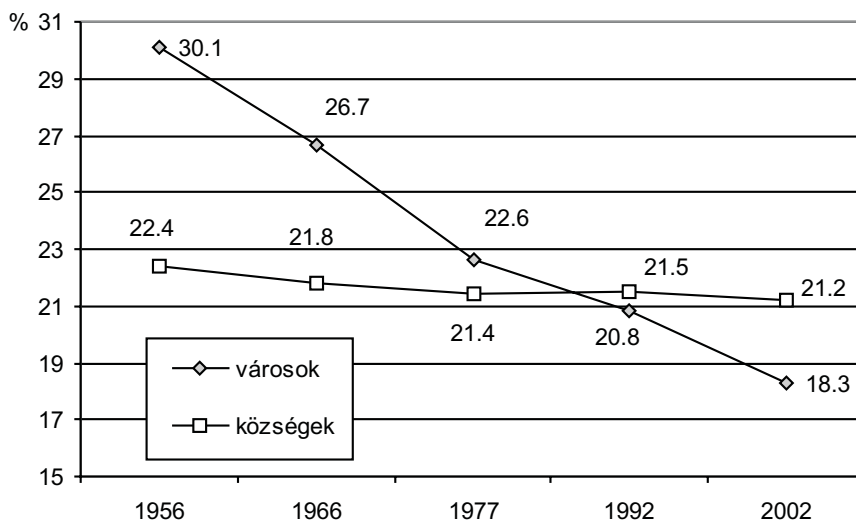
4 A modernkori román történelemben először csökkent a városi lakosság számaránya.

5 Forrás: Ministerul Informațiilor Publice: „*Dosar de Presa – 5 iulie 2002*” (A román parlament tagjai számára készített sajtókiadvány).

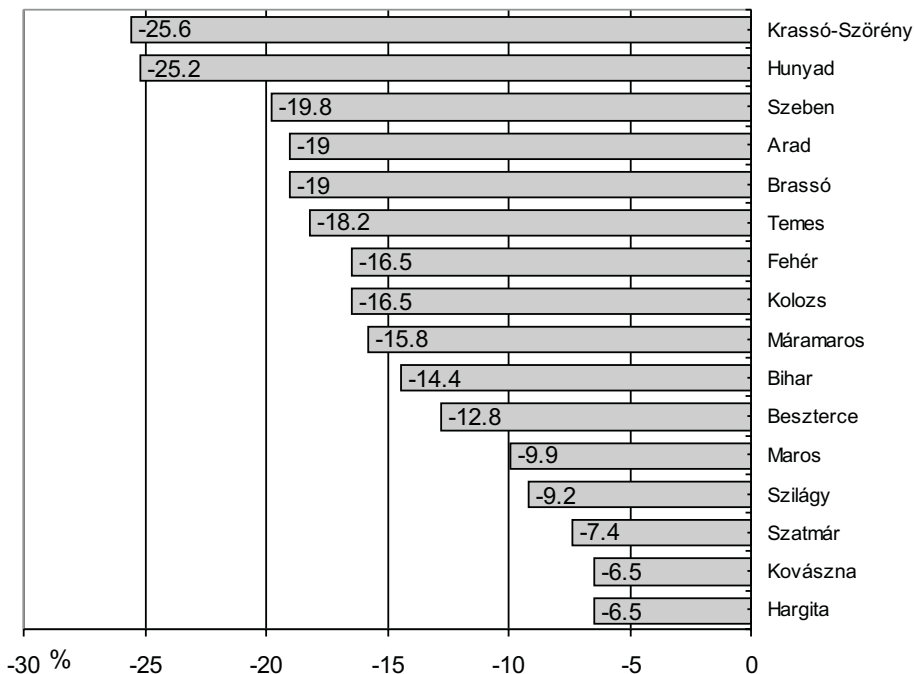
1. ábra. Az erdélyi magyarok száma és fogyása településtípusonként (1992-höz képest)

2. ábra. A magyarok aránya Erdélyben 1956–2002 között településtípusonként

3. ábra. A magyar nemzetiségűek számának alakulása megyénként 1992–2002 között

2002-ben a magyarok 55 százaléka urbánus (municípium, város), 45 százaléka pedig rurális (község) környezetben élt.⁶ A legutóbbi népszámláláshoz viszonyítva az urbánus környezetben élők fogyása tűnik drasztikusnak. Az adatok 17 százalékos csökkenést mutatnak. Ez idő alatt a rurális környezetben élők száma 4,9 százalékkal csökkent. Bár a városon lakók aránya országosan is esett, az arányokban nem tapasztalható ilyen mértékű különbség.

Hosszabb távra kivetítve látható, hogy a fenti adatok egy hosszabb távú trendvonalba illeszkednek. Az alábbi ábra a magyar nemzetiségűek fokozatos városi térvesztése mellett a falvak etnikai térszerkezetének viszonylagos stabilitását mutatja. Ennek következtében a magyarok relatív magas urbanizáltsági foka valamikor 1977 és 1992 között kiegyenlítőddött. Az utóbbi tíz év demográfiai folyamatai pedig oda vezettek, hogy az arány a visszájára fordult (2. ábra).

Ezzel kapcsolatban két megjegyzés kínálkozik:

6 A román közigazgatás alapegységei három kategóriába sorolhatók. Vannak municípiumok (municipii), városok (orașe) és községek (comune). Mindhárom közigazgatási típusba elvileg, de nem kötelezően több település tartozhat. A község egy vagy több falut foglal magába, amelyek közül a névadó települése a községközpont. A municípiumhoz vagy a városhoz is tartozhatnak falvak. A továbbiakban a municípiumi és városi rangú egységeket urbánus, a községeket rurális jellegű településként emlegetem.

1. Az relatív urbanizáltsági szint változása a magyar népesség társadalomszerkezetben elfoglalt helyének a változására utal. A változás nyomán a magyar népesség egyre inkább a „perifériákon” koncentrálódik.

2. A magyarság térvesztése Erdély városaiban egyenes trendvonalat követ, amelyet az 1989-es fordulat a várakozásokkal ellentétben nem tört meg. Térvesztés mögött azonban a decemberi események által határolt két periódusban teljesen más társadalmi és demográfiai folyamatok húzódnak meg. 1990 előtt egy a szocialista tömbön belül is kiemelkedően gyors urbanizációs folyamatnak lehettünk tanúi. A városokra való beáramlás minden etnikum esetén magas volt. Ami a magyarok városokon belüli arányának csökkenését eredményezte, az a román lakosság urbanizációjának nagyobb üteme, valamint a községeken belüli magasabb aránya. 1990 után a városi összlakossága is csökken. A társadalmi és demográfiai okokat illetően egyelőre a találgatások szintjén mozgunk (3. ábra).

Látható, hogy a fogyás mértéke megyénként nagyon különböző. Átlag alatti értéket kapunk Hargita, Kovászna, Szatmár, Szilágy és Maros, átlag fölöttit Beszterce, Bihar, Maramaros, Kolozs, Fehér, Temes, Brassó, Arad, Szeben, Hunyad és Kraszó-Szörény megyékben.

Kontextuális elemzés

A továbbiakban az előzetes közleményekre hagyatkozva elemzem a fogyás okait, különbséget téve *kontextuális* és *demográfiai* okai között. Első szinten a kontextuális okokra koncentrálok.

1. táblázat. A népességcsökkenés okai

Kontextuális okok	Demográfiai okok
– a magyarok urbanizáltsága	– vándorlás (emigráció és belső vándorlás)
– a magyarok aránya a megyében	– természetes népmozgás
– a nem magyar népesség mozgása	– asszimiláció

Az előzetes adatok szerkezetéből következően elemzési egységként a megyét használom. Egy adatbázisba szerkesztve a magyar népesség urbanizáltságára és az etnikai arányokra vonatkozó 1992-es, valamint a különböző nemzetiségűek két népszámlálás közötti fogyását regresszió-analízis segítségével tesztelem a következő hipotéziseket:

1. Az előzőekben már láttuk, hogy a városi és községi magyarok fogyatkozása eltérő ütemű. Ezt érdemes megyénkénti bontás ellenőrizni. Logikusnak tűnik az a feltevés is, hogy azokban a megyékben magasabb a magyarok fogyása, ahol nagyobb mértékben város lakó népességről van szó.

2. A megyesoros adatokból kiolvasható, hogy a fogyás nem független a magyarok szűkebb régió belüli arányától. Hipotézisünk szerint azokban a megyékben fognak jobban a magyarok, ahol arányuk 1992-ben is alacsonyabb volt.

3. Az is logikus felvetésnek tűnik, hogy van kapcsolat a megye magyarsága és a más nemzetiségűek népmozgalma között. Ha egy megyén belül a nem magyarok nagyobb arányban fogynak a magyarok esetén is hasonló tendenciára számíthatunk.

A regressziós modell előnye, hogy különböző vizsgált okok közötti összefüggéssel (interferenciával) is számol, így végső modellünkbe „tiszta hatások” kerülnek. A továbbiakban nem pusztán a regressziós modellt mutatom be, hanem mögötte megbújó összefüggés-együttest is.

Etnikai arányok és településtípus

A magyarok fogyása városon magasabb, mint a községekben: az összefüggés minden megyére igaz, függetlenül egyéb jellemzőktől (4. ábra).

Ugyanakkor a magyarok megyén belüli aránya befolyásolja a fogyás mértékét. Ezt az urbánus és a rurális népességre külön-külön futtatott egyváltozós regresszió segítségével mutatom be (5–6. ábrák).

A két regressziós egyenes meredekségét összehasonlítva kiderül, hogy a megyén belüli etnikai arányok az urbánus népesség fogyását határozzák meg fokozott mértékben, de a községekben élő magyarok fogyása sem független tőle. Míg a városiak esetében csupán a Székelyföldön találunk átlagon aluli értéket, a községekben ehhez hozzájön Szatmár, Maros, Szilágy, Máramaros, Bihar, Szeben, Kolozs és Brassó megye. Nyilvánvaló, hogy a magyarok megyén belüli viszonylag alacsony aránya a községekben nem jelent automatikusan lokális kisebbségi helyzetet. A partiumi területek (Szatmár, Szilágy, Bihar) jó része a nem városokban élők számára valójában etnikai tömb. Bihar megyét érdemes külön kiemelni, itt ugyanis a községekben élő magyarok viszonylag kismértékű fogyása mellett a városok (elsősorban Nagyvárad) magyarsága 20 százalékkal csökkent.

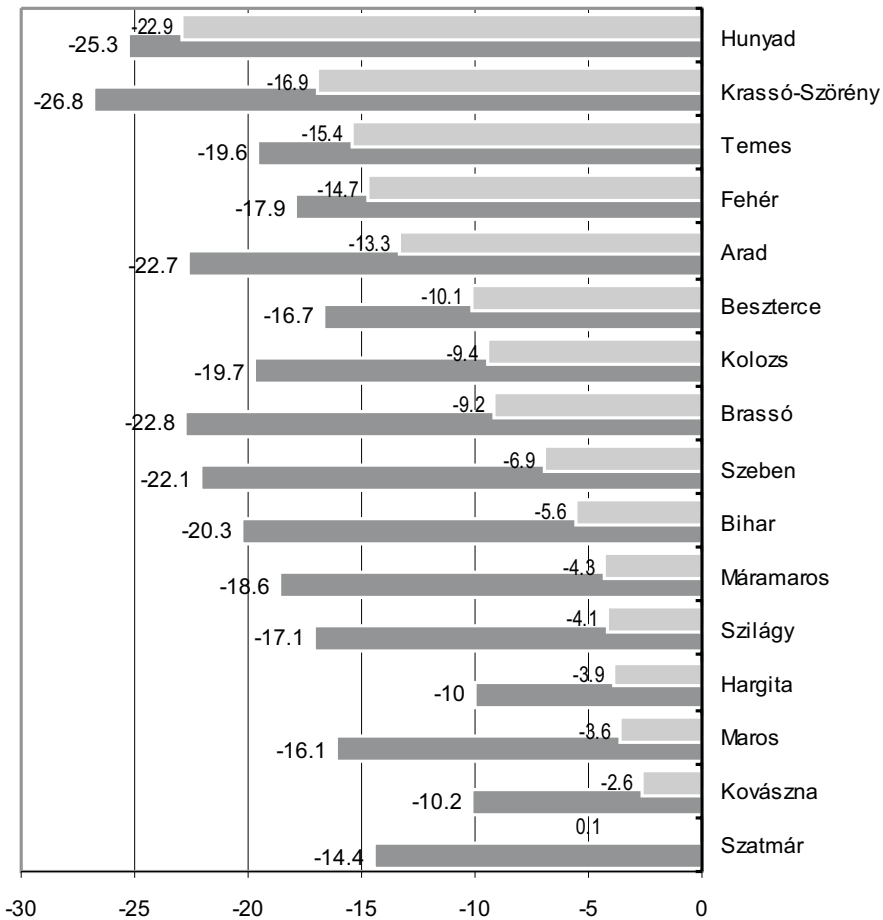
A magyarok urbanizáltsága és megyén belüli aránya statisztikai értelemben nem független egymástól (3. táblázat).

A szórványterületeken élő magyarok urbanizáltsági foka jóval meghaladja a tömbterületekét. Átlag alatti arányban városlakók Hargita, Kovászna, Maros, Szatmár és Szilágy magyarjai. A 20 százalék fölötti arányban magyar megyék közül egyedül Bihar volt 1992-ben relatíve urbanizált, de 2002-re a városi magyarok fogyása miatt a Bihar megyei magyarok urbanizáltsági foka visszaesett.

A nem magyar népesség alakulása

Mint ismeretes, Erdély lakossága 6,4%-kal lett kevesebb. A nem magyarok, Szatmár megyét leszámítva, mindenhol kisebb arányban fogytak, mint a magyarok. A nem magyar népesség száma Krassó-Szörény, Hunyad és Brassó megyékben apadt leginkább, legkevésbé pedig Kovászna, Maros, Kolozs, Temes és Arad megyékben. A népességfogyás a dél-erdélyi nehézipari körzetben (Zsil völgy, Brassó, Resicabánya) volt a leglátványosabb, vélhetően a belső migrációnak köszönhetően.

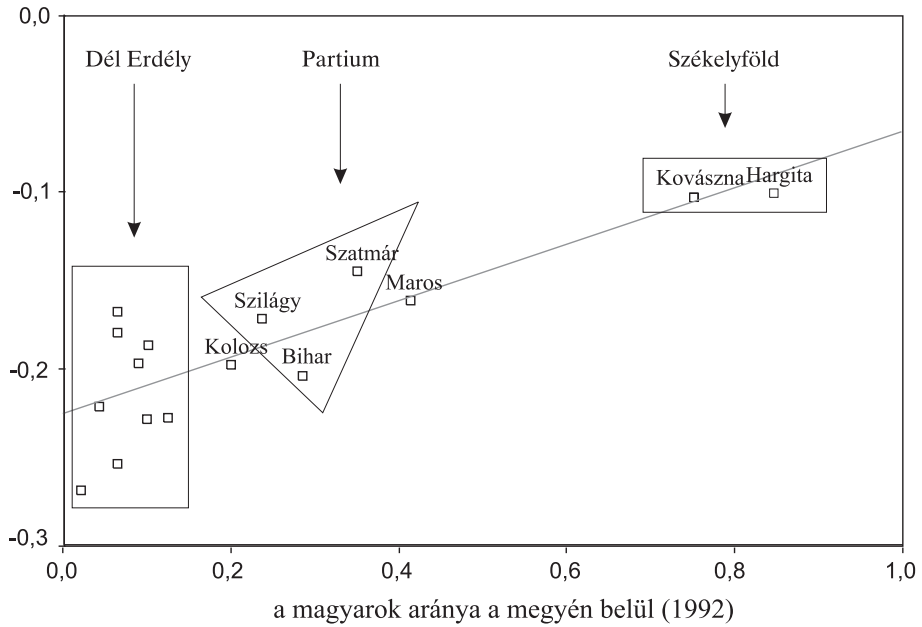
4. ábra. A magyarok számának alakulása megyénként, településtípus szerint (1992–2002)

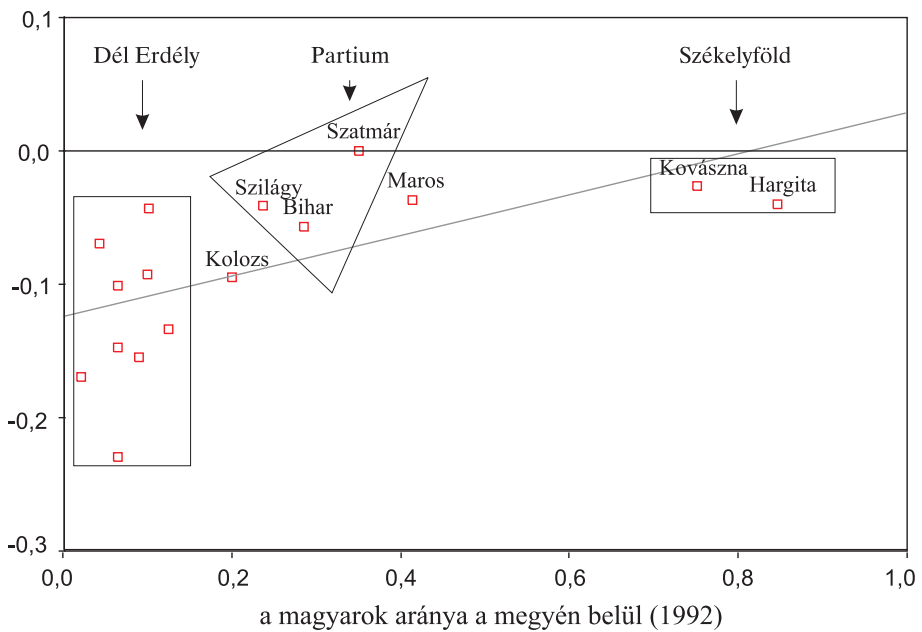
A magyarok részvétele az „összfogyatkozásban” egyes megyékben kritikus méreteket ölt: Maros, Kolozs és Bihar megyékben a „hiány” több mint 2/3-a, Temes és Arad megyékben pedig fele esik a magyarokra. Kovásznában ez az arány 104%, vagyis míg a magyarok száma csökkent, a többi nemzetiségé nőtt.

A következő regressziós ábra rámutat, hogy a magyarok és nem magyarok népességmozgalma, az előzetes adatok alapján, statisztikailag független egymástól. Nincs a népmozgás megyénkénti értékei között szignifikáns összefüggés. Ha a megye népességmozgalmát nézzük, akkor természetesen más a helyzet. Ezt azonban fölösleges egy regressziós modellbe foglalni, mivel abban *per definitio* a magyarok is benne foglaltatnak.

5. ábra. A városon élő magyarok számának alakulása 1992–2002 között megyénkénti bontásban a magyarok 1992-es számaránya szerint

6. ábra. A községi magyarok számának alakulása 1992–2002 között megyénkénti bontásban a magyarok 1992-es számaránya szerint

3. táblázat. A magyarok urbanizáltsága és megyén belüli aránya

Megye	A magyarok urbanizáltsági foka		A magyarok aránya	
	1992	2002	1992	2002
Hunyad	95,6%	95,5%	6,2%	5,2%
Krassó-Sz.	88,2%	86,8%	2,1%	1,8%
Szeben	84,9%	82,5%	4,3%	3,7%
Máramaros	80,0%	77,3%	10,2%	9,1%
Brassó	72,3%	69,0%	9,9%	8,7%
Kolozs	68,4%	65,8%	19,9%	17,4%
Temes	67,4%	66,3%	9,0%	7,6%
Arad	61,1%	58,3%	12,5%	10,7%
Bihar	59,8%	55,7%	28,4%	25,9%
spalphaFehér	54,6%	53,6%	6,0%	5,4%
Szatmár	51,8%	47,9%	35,0%	35,2%
Kovászna	51,7%	49,7%	75,2%	73,8%
Maros	50,5%	47,0%	41,4%	39,3%
Hargita	42,8%	41,3%	84,7%	84,6%
Beszterce	41,0%	39,2%	6,5%	5,9%
Szilágy	39,3%	35,9%	23,7%	23,1%
Erdély	56,0%	55,0%	20,8%	19,6%

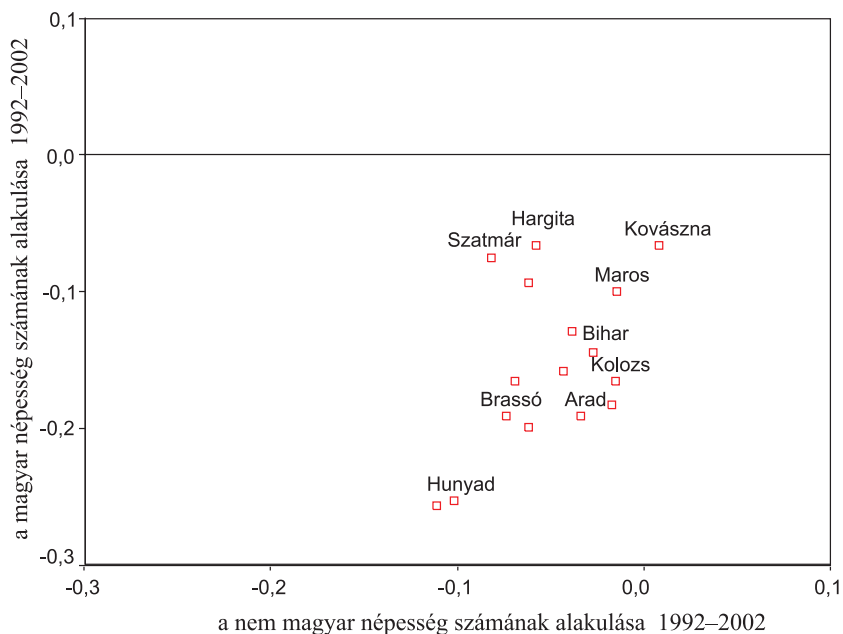
4. táblázat. A magyar és nem magyar népesség számának alakulása

Megye	A népességszám alakulása a megyében	A magyarok számának alakulása	A nem magyarok számának alakulása
Temes	-3,2%	-18,2%	-1,7%
Beszterce	-4,4%	-12,8%	-3,9%
Kolozs	-4,5%	-16,5%	-1,5%
Kovászna	-4,7%	-6,5%	0,8%
Maros	-4,9%	-9,9%	-1,5%
Arad	-5,3%	-19,0%	-3,3%
Máramaros	-5,4%	-15,8%	-4,3%
Bihar	-6,0%	-14,4%	-2,7%
Hargita	-6,4%	-6,5%	-5,7%
Szeben	-6,8%	-19,8%	-6,2%
Szilágy	-6,9%	-9,2%	-6,2%
Fehér	-7,5%	-16,5%	-6,9%
Szatmár	-7,9%	-7,4%	-8,2%
Brassó	-8,5%	-19,0%	-7,4%
Hunyad	-11,1%	-25,2%	-10,2%
Krassó-Sz.	-11,4%	-25,6%	-11,1%

5. táblázat. A magyarok aránya a népességfogyásban

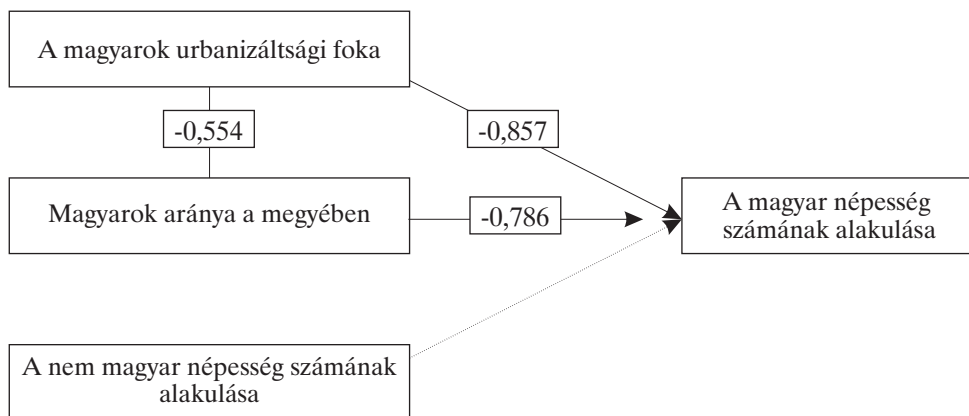
Megye	A magyarok aránya a népességfogyásban	A magyarok aránya a megyében (1992)
Kovászna	104,0%	75,2%
Hargita	86,0%	84,7%
Maros	83,0%	41,4%
Kolozs	73,0%	19,9%
Bihar	68,0%	28,4%
Temes	51,0%	9,0%
Arad	45,0%	12,5%
Szatmár	33,0%	35,0%
Szilágy	32,0%	23,7%
Máramaros	29,0%	10,2%
Brassó	22,0%	9,9%
Beszterce	19,0%	6,5%
Hunyad	14,0%	6,2%
Fehér	13,0%	6,0%
Szeben	12,0%	4,3%
Krassó-Sz.	5,0%	2,1%

7. ábra. A magyar és nem magyar népesség alakulása

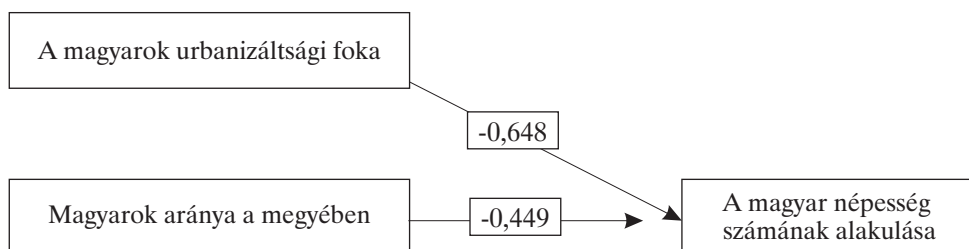

A regressziós modell

1. lépés: Páronkénti korrelációk

2. lépés: A „tiszta hatás”

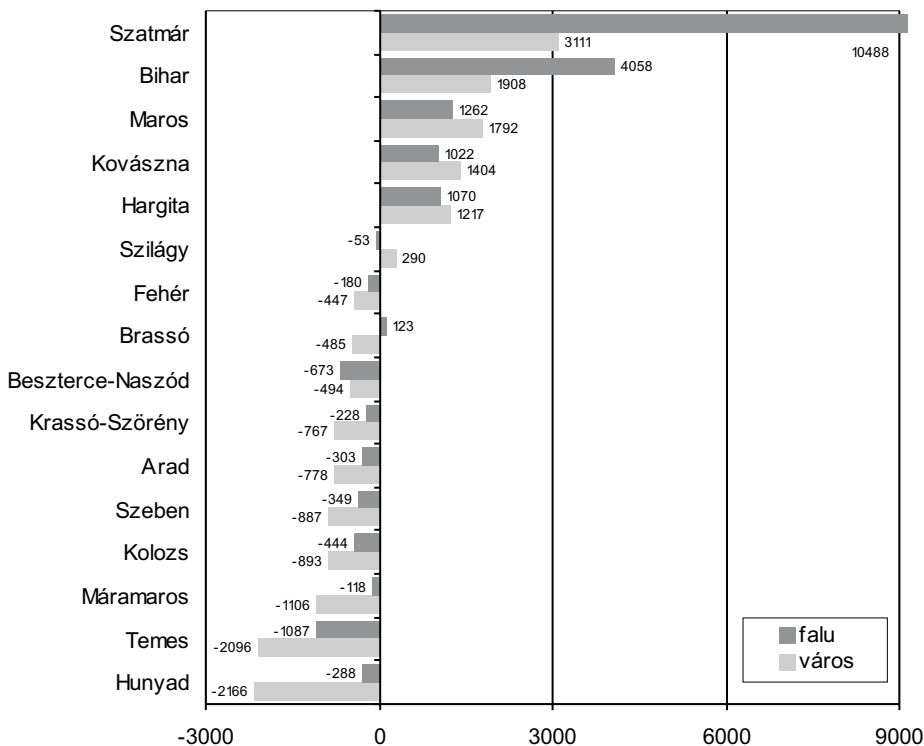

A fenti modell összefoglalja az eddig mondottakat. Az erdélyi magyarság fogyására vonatkozó kijelentést érdemes árnyalni. Erdély egyes magyar közösségei esetében (Székelyföld, a Partium egyes részei) a népességfogyás nem haladja meg túl nagy mértékben a regionális átlagot. Máshol (az erdélyi nagyvárosokban, Dél-Erdélyben) viszont olyan mértékű csökkenéssel állunk szemben, aminek ilyen ütemű folytatódása egyfajta végkifejlet irányába mutat. Ugyanakkor megváltozik a magyarság Erdély társadalm szerkezetében elfoglalt helye. A nagyvárosi lakosság drasztikus fogyása nyomán a magyar populáció ma már inkább a perifériális jellegű településeken koncentrálódik.

Nemzetiség és anyanyelv

Az előzetes közleményből kiderül, hogy a 2002-es népszámlálás során 13 905 személlyel többen vallották magukat magyar anyanyelvűnek, mint magyar nemzetiségűnek. Ha a kérdést megye és településtípus szerinti bontásban vizsgáljuk, kiderül,

8. ábra. A magyar nyelvűek és nemzetiségűek különbsége településtípus szerint, megyénkénti bontásban

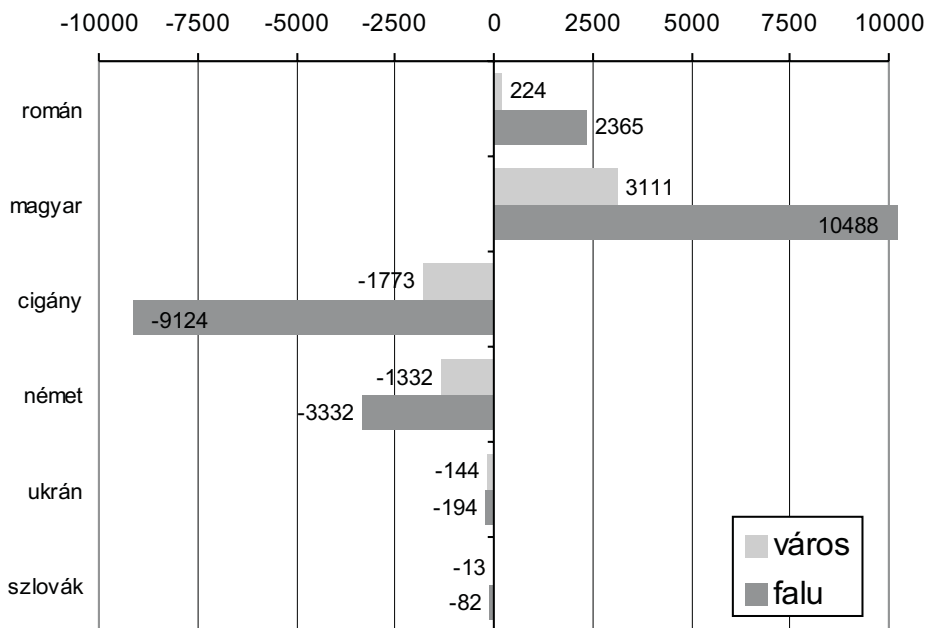
hogy magyar vonatkozásban azok *minimális száma*,⁷ akiknek anyanyelve és nemzeti-sége nem egyezik meg 41 587.⁸

A magyar anyanyelvűek számánál többen vallották magukat magyar nemzetiségűnek Hunyad, Temes, Máramaros, Kolozs, Szeben, Arad, Krassó-Szörény, Beszterce-Naszód és Fehér megyékben. A magyar anyanyelvűek száma meghaladja a magyar nemzetiségűekét Szatmár, Bihar, Maros, Kovászna, Hargita és Szilágy megyékben. A magukat magyarnak valló, de nem magyar anyanyelvűek száma a dél-erdélyi városokban, míg a magyar anyanyelvű, de magukat nem magyarnak vallók száma Szatmár és Bihar megyékben, azon belül pedig a községekben kiugróan magas. A magyar anyanyelvűek és nemzetiségűek közötti különbség láthatóan szintén összefügg a tömb-szórvány jelleggel, valamint az urbanizáltsággal.

7 Minimális számról beszélnek, mivel elvben elképzelhető, hogy egyes megyékben teljesen más személyek vallották magukat magyar nemzetiségűnek és nevezték meg a magyart anyanyelvűkként.

8 Megye és településtípus szerinti bontásban az anyanyelvi és nemzeti-ségi abszolút számokat összeadjuk.

9. ábra. Az anyanyelvi és nemzetiségi bevallás különbsége Szatmár megyében (etnikumként és településtípus szerint)

A mintegy 13 000 magát nem magyarnak valló magyar anyanyelvűvel kiemelkedik Szatmár megye. Ezért itt részletesen vizsgálom a nemzetiségi és anyanyelvi hovatartozás különbségét (9. ábra).

A magyar nyelv anyanyelvként való elterjedtségét Szatmár megyében a túlnyomóan magyarul beszélő cigányok és az elmagyarosodott (de magukat újabban nagyarányban németnek valló) svábok emelik.

Vallásfelekezeti megoszlás

Erdélyben a nemzetiségi és vallásfelekezeti határok hagyományosan fedik egymást. Ez többé-kevésbé ma is érvényes (6. táblázat).

A „magyar” egyházak közül etnikailag a római katolikus a legkevésbé homogén.⁹ 1992-ben a magyarok 47 százaléka volt református, 41 százaléka római katolikus és 5 százaléka unitárius.

A 2002-es népszámlálás előzetes közleménye nem tartalmaz a vallásra és nemzetiségre vonatkozó keresztábrát. Megállapítható azonban, hogy Erdélyben 737 290 katolikust, 695 093 reformátust és 66 532 unitáriust számoltak össze (11. ábra).

⁹ A románok közel tíz százalékos aránya a Moldvából beköltöző csángó vagy csángó eredetű román nyelvűvé vált katolikusoknak tudható be.

6. táblázat. A nemzetiségek felekezeten belüli aránya 1992-ben¹⁰

vallás	magyarok	románok	németek
ortodox	0,47%	95,43%	0,11%
görög katolikus	11,01%	85,71%	0,77%
római katolikus	76,91%	9,28%	7,66%
református	95,53%	1,87%	0,32%
evangélikus	34,98%	5,74%	51,09%
unitárius	96,94%	1,53%	0,22%

A fenti ábrából kitűnik, hogy a reformátusok száma Maros, Bihar, Kolozs, Kovászna, Szatmár, Szilágy és Hargita megyékben magas, míg katolikusok Hargita, Kovászna, Szatmár, Maros, Temes, Hunyad és Arad megyékben élnek nagy számban. A Temes, Arad, Brassó és Krassó-Szörényi katolikusok között jelentős arányban találunk nem magyar nemzetiségűeket. A magyar népesség döntően református Szilágy, Kolozs, Maros, Bihar, Beszterce és Fehér megyékben. Hargita megyében vannak nagy többségben a katolikusok, Szatmár és Kovászna megyékben pedig közel ugyanakkora arányban találunk reformátusokat és katolikusokat. Az unitárius népesség több mint egyharmada él Hargita megyében. Ezen kívül Maros, Kovászna, Kolozs és Fehér megyékben vannak jelentős unitárius közösségek.

A „magyar” egyházakhoz tartozók számának csökkenése meghaladja a magyar nemzetiségűek csökkenését. Esetükben a fogyáshoz a szekularizáció és a kisebbségek térnyerése is hozzájárulhatott.

7. táblázat A „magyar” egyházakhoz tartozók számának alakulása, 1992–2000

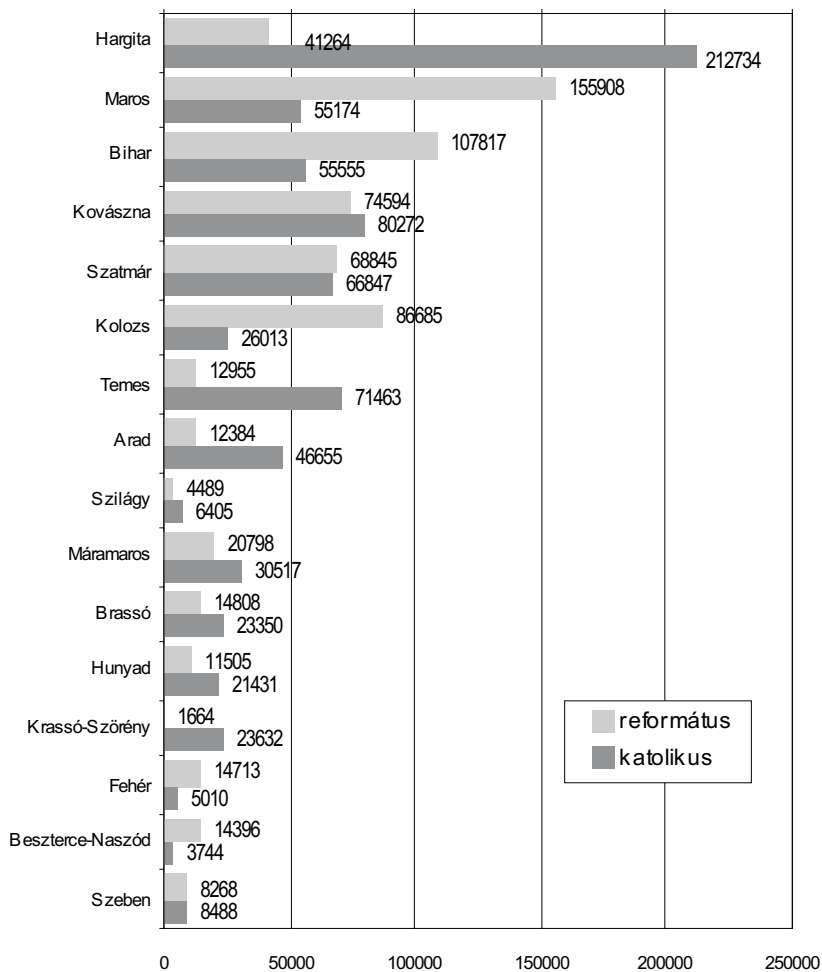
Katolikusok	-15,60%
Reformátusok	-14,28%
Unitáriusok	-14,04%

Az erdélyi magyarok fogyására vonatkozó hipotézisek

Végül az erdélyi magyarok fogyására vonatkozó hipotéziseket, megközelítéseket tekinteném át. Nem törekszem arra, hogy az eddigiekben kialakult fogalmi és módszertani keret néhány elemét vázoljam, másrészt továbbvigyem a kontextuális elemzés fonalát. Láttuk, hogy a magyar népesség fogyása erőteljesebb városi környezetben és szóróványhelyzetben. Az alábbi táblázat arra mutat rá, hogy a „hiány” majdnem felét nyolc erdélyi nagyvárosban kereshetjük. Azt persze hozzá kell tenni, hogy ez nem mind tényleges veszteség, hisz a belső migráció is apasztotta e városok magyar lakosságát.

¹⁰ Varga E. Árpád (1998): *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*. Budapest, Püski Kiadó. 309.

11. ábra. A katolikusok és a reformátusok száma az erdélyi megyékben

8. táblázat. A magyar nemzetiségűek számának alakulása néhány erdélyi városban

Nagyvárad	-17 395	-23,4%	Brassó	-8 113	-25,7%
Kolozsvár	-14 885	-19,9%	Arad	-7 351	-24,6%
Vásárhely	-13 414	-16,1%	Temesvár	-6 650	-20,9%
Szatmárnémeti	-8 503	-15,8%	Nagybánya	-5 533	-21,3%

a) természetes népmozgalom

Romániában megtörténik a születések, házasságok, válások és halálozások nemzetiség szerinti regisztrációja, az erre vonatkozó adatsorok azonban ez idáig nem kerültek közlésre. A természetes népmozgalom nemzetiségi bontású elemzése felé az egyetlen érdemi lépést Vasile Ghețau tette meg.¹¹ Közleményeiben utal a nemzetiségi bontású népmozgalmi statisztikákra.

A *Revista de Cercetări Sociale*-ban közölt cikke egy népesség-előreszámítás, ami az egyes nemzetiségek, számának és arányának 1992 és 2025 közötti alakulására vonatkozik. A román, magyar és cigány nemzetiségeket tárgyalja külön, a fennmaradó nemzetiségeket pedig, annak ellenére, hogy demográfiai szempontból igen eltérő csoportokról van szó az „egyéb” kategóriába sorolja. Cikke elsősorban a cigányság számának alakulásával foglalkozik, ugyanakkor ez a csoport, ami a legtöbb módszertani bonyodalmat okozza az elemzés során. Ghețau ugyanis nem fogadja el a cigányság számára vonatkozó népszámlálási adatokat.¹² (1992-ben 401 000). E helyett Elena Zamfir és Cătălin Zamfir 1993-as vizsgálatára hivatkozik, amely a cigányok számát Romániában 1 000 000 és 1 500 000 közöttre teszi. Ghețau ezekből a számokból, mint lehetséges szélsőértékekből indul ki. A különbséget arányosan levonja az egyes nemzetiségek számából. A cigányokra vonatkozóan nem tartja a folyamatos népmozgalmi statisztika adatait sem megbízható kiindulópontnak. E helyett az 1992-es népszámlálási adatokból indul ki, nevezetesen az ezer különböző korú nőre jutó gyermekek számából. Ezt kivetítve konstruálja meg 1994-re az egyes nemzetiségek kor-specifikus és teljes termékenységi arányszámait. Előreszámítása azt a feltevést veszi alapul, hogy a kor-specifikus termékenységi arányszámok az elemzett periódusban nem változnak. A becslés zárt népesség(ek)re vonatkozik, vagyis nem számol sem a migráció, sem az asszimiláció hatásával.

Ghețau következtetése a magyarokra vonatkozóan az, hogy elsősorban a más nemzetiségeknél kedvezőtlenebb korstruktúrájuk, másodsorban az alacsonyabb termékenységi arányszámok miatt számukban és arányukban jelentős mértékű csökkenése várható.

Az erdélyi magyarságot érintő demográfiai folyamatokat taglaló tanulmányok általában elfogadják Ghețau eredményeit.¹³ Az előreszámításából és szórványos közléseiből kiolvasható számokat a természetes népmozgalmi veszteséget jól tükröző adatoknak tekintik.

A kontextuális elemzés során feltehető kérdés, hogy a természetes népmozgalmi adatok miben különböznek megynként, illetve településtípusonként. Amíg nincse-

11 Ghețau, Vasile (1997): O proiectare condițională a populației României pe principalele naționalități (1992–2025). *Revista de Cercetări Sociale*, 1997, 1. sz.

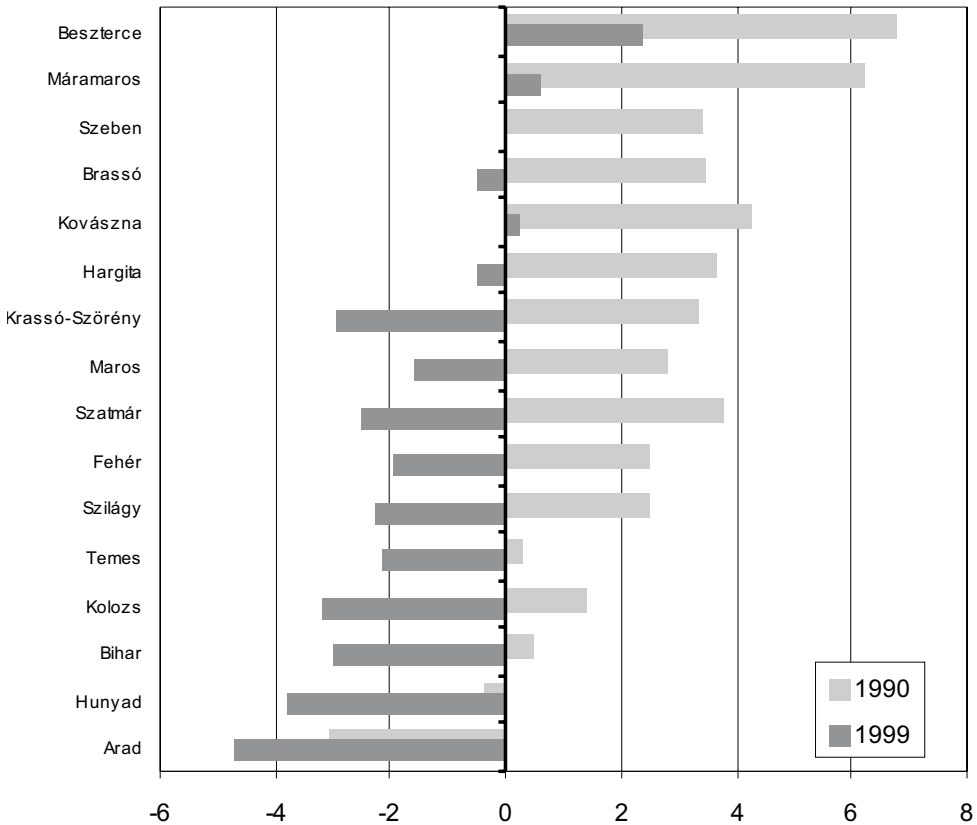
12 Elena Zamfir-Cătălin Zamfir (coord.): Țiganiile între ignorare și îngrijorare, Alternative 1993

13 lásd pl. Varga E. Árpád: *A romániai magyarság népességcsökkenésének okairól*. Magyar Kisebbség 2002/4.

nek ez irányú adataink nemzetiségi bontásban, talán nem érdektelen bemutatni a teljes lakosságra vonatkozó adatokat.

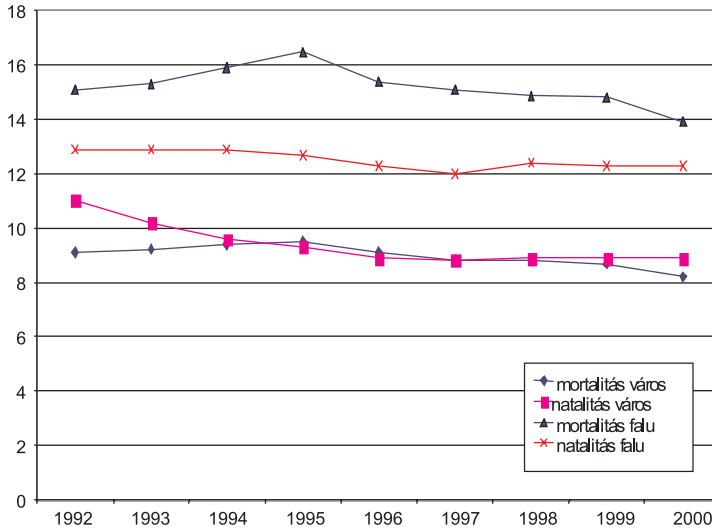
A városi és községi lakosság eltérő arányú csökkenését nem magyarázhatjuk a természetes népmozgalom különbségével. Falun ugyan magasabb a natalitás, de ez a még magasabb mortalitás miatt nem jelentkezik természetes szaporulatként. Vagyis elvethetjük azt a hipotézist, hogy a városi és falusi lakosság fogyása közti különbséget a természetes szaporulatban keressük. A megyénkénti eltérésekről részletesen ír Veres Valér.¹⁴ Annyit kell megjegyeznünk, hogy természetes szaporulat tekintetében Dél- és Észak-Erdély között találunk jelentős különbséget. A dél-erdélyi magyarok nagyobb aránya részben a terület kedvezőtlen népmozgalmi arányaiból adódik.

10. ábra. A természetes szaporulat (fogyás) Erdély megyéiben: 1990–1999 (%)

14 Veres Valér: A romániai magyarok demográfiai viszonyai a 2002. évi népszámlálás előzetes adatai tükrében. *Demográfia* 2002/2–3.

11. ábra. Élvezületési és halálozási arányszámok településtípusonként
(országos adatok, ‰)

b) asszimiláció

A demográfiai kutatások egy népesség számának alakulását a természetes népmozgalmon és a vándormozgalmon keresztül vizsgálják. Abban az esetben, ha a vizsgált népességet nem területileg, hanem nemzetiség szerint határoljuk be,¹⁵ számolnunk kell egy harmadik tényezővel, az asszimilációval is. Az asszimilációnak a szociológiában bőséges szakirodalma van, azonban a demográfia standard szókézletéből hiányzik. Ez egyben azt is jelenti, hogy a statisztikai vagy demográfiai évkönyvekben sem jelennek meg az asszimilációra vonatkozó adatsorok.

Ez az oka, hogy Varga E. Árpád az asszimilációt „hiányzó részként” határozza meg az úgynevezett mérleg-módszer segítségével. E logika szerint, ha ismerjük a természetes népmozgalmi adatokat, és a vándorlási statisztikákat, valamint, hogy két népszámlálás között mennyivel nőtt/csökkent egy adott nemzetiség száma, akkor az asszimilációt nem szükséges definiálnunk. Zárt rendszerről lévén szó, asszimilációs veszteség/nyereség az, amit nem tudunk a természetes népmozgalmal és a vándormozgalmal megmagyarázni. Az asszimilációs veszteséget így megadhatjuk anélkül, hogy az asszimilációs folyamatok mibenlétéről bármit is tudnánk.

Ugyancsak ebben a gondolati rendszerben, mármint az asszimilációt a népszámlálási adatsorokhoz kötve, Szilágyi N. Sándor megpróbálja definiálni a jelenséget. Szerinte az asszimiláció „egy etnikai, nyelvi vagy felekezet kritériumok alapján meghatározott csoport létszámának (nem számarányának!) és/vagy reprodukciójának

¹⁵ Varga E. Árpád: Az erdélyi magyarság asszimilációs mérlege a XX. század folyamán, *Regio* 2000/1.

egy másik ugyanolyan kritériumok által meghatározott csoport javára történő csökkenése”. Három fajtáját különbözteti meg:¹⁶ az autoidentifikáció megváltozása, a korábbi heteroidentifikációval nem egyező autoidentifikáció (egy gyereket a szülei az első népszámlálás során magyarként regisztráltak, míg a másodikban magát – már nagykorúként – románnak vallotta) és az etnikai reprodukció csökkenése más etnikum javára (ez az az eset, amikor magyar anyának román gyermekei lesznek). Ez utóbbi kifejezés azt takarja, hogy Szilágyi egy nemzetiség biológiai reprodukcióját „etnikai reprodukcióra” (magyar anya magyar gyermekei) és asszimilációra (magyar anya román gyermekei) bontja. Ezek után olyan (statisztikailag megragadható) tényezőket keres, amelyek valószínűsítik az asszimilációt. Az egyik ilyen szerinte a vegyes házasság. Ez a tényező az etnikai reprodukciót csökkenti (vagyis az asszimilációt növeli). Ezen kívül szerinte a népszámlálások anyanyelvi és nemzetiségi adatainak összevetése lehet tanulságos. A nem magyar anyanyelvű magyar nemzetiségűek között ugyanis szerinte valószínűbb az asszimiláció első két típusa (hetero-identifikációval nem egyező auto-identifikáció, illetve az autoidentifikáció megváltozása).

Amikor különböző tényezők összefüggését vizsgáljuk már elérteztünk addig a pontig, hogy azt mondhatjuk: az asszimilációt (amelyről közben immár mint jelenségről beszélünk) különböző dimenziókban, több változó mentén írhatjuk le. Ilyen változók lehetnek a házasságok hetero/homogám jellege (biológiai asszimiláció), a nyelvhasználat (kulturális asszimiláció), a magyar, illetve román nyelvű iskola választása (strukturális, kulturális asszimiláció). Ezek a tényezők vizsgálhatók külön, azt azonban, hogy egymáshoz hogyan viszonyulnak, csak egy erre vonatkozó adatfelvétel állapíthatja meg. Egy ilyen modellnek a népszámláláskori identifikáció egy eleme lehet.

A kontextuális elemzés szempontjából egyelőre csak a '92-es népszámlálási eredmények nemzetiségi és anyanyelvi kereszttábláira hagyatkozunk. Nyilvánvalóan kimerítőbb lenne, ha a beiskolázási számok, illetve a vegyes házasságok térbeli megoszlását is tárgyalnánk.

Az 1992 népszámlálás anyanyelv/nemzetiség szerinti kereszttáblái megyei bontásban vannak megadva.

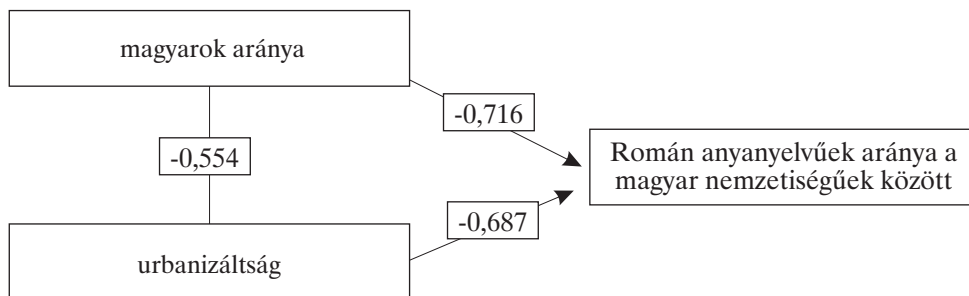
9. táblázat. A román anyanyelvűek aránya a magyar nemzetiségűek között

Krassó-Sz.	13,0%	Fehér	7,0%	Máramaros	4,0%	Szatmár	1,0%
Hunyad	10,0%	Temes	6,0%	Kolozs	2,0%	Szilágy	1,0%
Szeben	8,0%	Arad	4,0%	Bihar	1,0%	Hargita	0,0%
Beszterce	7,0%	Brassó	4,0%	Maros	1,0%	Kovácsna	0,0%

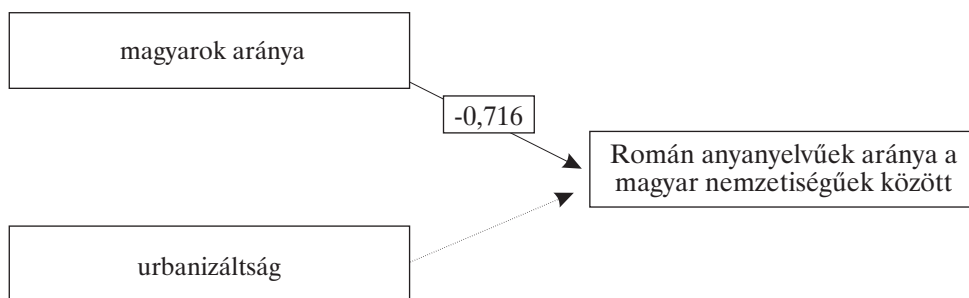
Ezekre lefuttathatunk egy regressziós modellt, aminek elemei független változóként a magyarok aránya a megyén belül 1992-ben és a megye magyarságának urbanizáltsági foka 1992-ben.

16 Szilágyi N. Sándor: Észrevételek a romániai magyar népesség fogyásáról, különös tekintettel az asszimilációra. *Magyar Kisebbség* 2002/1.

1. lépés Páronkénti korrelációk

2. lépés „A tiszta hatás”

Amennyiben igaz, hogy az asszimiláció valószínűbb a román anyanyelvű magyarok között, akkor ez az első regressziós ábra tanúsága szerint szórványban és magyar vonatkozásban inkább az urbanizáltabb megyékben valószínű. Mint már láttuk, e két tényező erősen korrelál. A regressziós ábra második fele azt mutatja, hogy az erősebb kontextust a szórványhelyzet szolgáltatja. Az urbanizáltságnak nincs ettől független hatása. Vagyis az urbánus környezet önmagában nem hat az autoidentifikáció megváltozására, illetve a heteroidentifikációval nem egyező autoidentifikáció irányába. A közöttük lévő statisztikai összefüggés annak köszönhető, hogy a viszonylag homogén magyar közeget biztosító megyék kevésbé urbanizáltak.

c) kivándorlás

A kivándorlással foglalkozó elemzések bizonytalansága abból adódik, hogy a román kivándorlási statisztikák a migráns népességnek csak töredékét regisztrálják. Ez nyilvánvaló a befogadó országok statisztikái alapján és megmutatkozott a népszámlálási adatokban az előreszámított népességhez képest megmutatózó hiányban.

Nem kívánom most részletesen tárgyalni, hogy a román kivándorlási, illetve a befogadó országok bevándorlási statisztikáiból mi olvasható ki, inkább a kontextuális elemzés fonalát viszem tovább, egy migrációs potenciálra vonatkozó adatfelvételre támaszkodva. 2002 januárjában részese voltam egy, a TÁRKI Migrációkutató

Csoportja által kezdeményezett, 2000 fős, erdélyi magyarokra vonatkozó reprezentatív vizsgálatnak.¹⁷ A vizsgálat a migrációs potenciálra fókuszált. Most a vizsgálat három kérdését felhasználom fel (1. Tervezi-e Ön, hogy rövid időre külföldön vállal munkát? 2. Tervezi-e Ön, hogy hosszabb időre külföldön vállal munkát? 3. Tervezi-e Ön, hogy külföldön telepedjen le?).

A migrációs hajlandóságból természetesen nem olvashatjuk ki a tényleges migráció arányszámait. Az is igaz, hogy az 1992–2002 közötti értékre bajosan adhatunk akár közelítést is egy 2002-es mérés eredményei alapján. Ennek ellenére elemzésemben nem tartom haszontalannak az eredmények bemutatását. Már csak azért sem, mert segítségükkel az elkövetkezendő évek kivándorlásának forrásvidékét becsülhetjük meg. A következő táblázat a településnagyság, a magyarok településen belüli aránya, illetve e mutatók közötti összefüggéseket mutatja be. Az előbbi két tényező statisztikai értelemben természetesen az általunk vett mintában sem független egymástól ($p = -0,599$).

10. táblázat. A nemzetközi migráció típusai és a település jellemzői közötti összefüggés (korrelációs együtthatók)

	Magyarok aránya a településen	A település nagysága
Időszakos munkavállalás	-0,129	0,95
Tartós munkavállalás	-0,170	0,134
Elvándorlás	-0,209	0,203

A táblázatban szereplő összes korrelációs érték szignifikáns, vagyis megállapíthatjuk, hogy az etnikai szempontból heterogén környezet, illetve az urbánus közeg valószínűsíti a migráció szándékát. Az is világosan kirajzolódik, hogy a hatás erőssége a szülőföldről való kilépés „intenzitásával” (az időszakos munkavállalástól a végleges elvándorlásig) egyenes arányban fokozódik. Vagyis a szórványhelyzetben, illetve nagyvárosokban élők az átlagnál nagyobb valószínűséggel szeretnének rövid időre, még nagyobb valószínűséggel hosszabb időre munkát vállalni, de leginkább végleg el szeretnék hagyni az országot.

A lépésenkénti regressziót ezekre az adatokra is lefuttatva azt kapjuk, hogy az erősebbnek mutató heterogén etnikai környezet mellett a település nagyságának csak az utolsó migrációs típus, az elvándorlás esetén van jelentősége, vagyis ez esetben mondható el biztonsággal, hogy a nagyobb városban élő magyarok mindenképpen nagyobb arányban akarnak elvándorolni, függetlenül az adott város etnikai összetételétől. Persze a szórványhelyzet ezen elhatározások tömegességét fokozza.

A TÁRKI Migrációs Munkacsoportja a nagyvárosokon tapasztalható nagyobb migrációs és külföldi munkavállalási potenciált azzal magyarázta, hogy inkább részei egy globális (tegyük hozzá legalábbis kárpát-medencei) munkaerő-piaci körfor-

17 Lásd. Örkény-Sík (szerk.): *Menni vagy maradni*. MTA-KKI, 2003.

gásnak. A falvak népe ezzel szemben kis helyi, fragmentált munkaerő-piacok részese. E munkaerő-piaci mozgások mellett az etnikus identitások másodrendűek. Horváth István a romániai magyarok Magyarország felé történő mozgását etnikai migrációnak minősíti. Érvélese szerint ugyanis nem csak a push, hanem a pull faktorok terén is érvényesülhet az etnikai szelekció. Míg '89 előtt vagy a kilencvenes évek első felében ténylegesen lehetett okolni a kivándorlás miatt a magyarelles hazai politikát, a kilencvenes évek közepétől gazdasági (munkaerő-piaci) mozgásról van szó. Ami azonban mégis etnikus, mondja Horváth, mivel a magyarnyelvűség és a magyar identitás egy a folyamat során igen jól konvertálható kulturális tőke. Ez ad az erdélyi városok népmozgalmának (a pull faktorok irányából) etnikai töltetet és magyarázza a nagyobb arányú népességvesztést. A másik oldalon az asszimiláció a gazdaságilag viszonylag prosperáló dél-erdélyi térségben véleményem szerint szintén munkaerő-piaci mozgásokkal magyarázható. Csak épp ellenkező irányúakkal. A román munkaerő-piacon ugyanis a románnyelvűség lehet jól konvertálható kulturális tőke, s egyes szegmenseiben a magyar identitás hátrányt jelenthet. Az is érthető, hogy azok a mobilitási csatornák, amelyek az ilyen típusú munkahelyeket elérhetőké teszik, szintén jobban elérhetőek városról.

Vagyis a probléma abban rejlik, hogy az erdélyi magyarok jelentős része a munkaerő-piaci kihívásokra migrációval vagy asszimilációval válaszol. Ezt a részt pedig leginkább a vegyes vagy erős román többségű nagyvárosokban kell keresnünk. Más szóval ezek a nagyvárosok, ahol a magyarok tömegével „nem tudnak mit kezdeni magukkal”. Ez pedig, mint láttuk, ahhoz vezet, hogy míg a községekben a magyarok számaránya stagnál, addig a városokban zuhan. A folyamat során megváltozik a magyarok Erdély társadalomszerkezetében elfoglalt helye. Egyre inkább a perifériális településeken, és ami ezzel együtt jár, a kis helyi, fragmentált munkaerő-piacokon koncentrálódnak. Mindez közösségünket egy újabb modernizációs nekilendülés során igen nehéz helyzetbe hozhatja szociálisan, strukturálisan és demográfiaileg egyaránt. Ez utóbbival kapcsolatban elég Veres Valér egyre valószínűtlenebbül hangzó kijelentésére utalni: „Ha feltételezzük, hogy a magyarok a többséggel azonos egészségügyi ellátási viszonyok között élnek, márpedig ez így van, mert ugyanazokat a szolgáltatásokat (kórházak, rendelők, élelmiszerek) veszik igénybe, és ugyanazok az életkörülményeik, akkor a korszpecifikus halandósági arányszámok között nem lehetnek lényeges eltérések”.¹⁸ Nos, véleményem szerint, ha Kolozsvár, Nagyvárada, Marosvásárhely magyar lakossága nagymértékben lecsökken, nem valószínű, hogy a közösség egészének modernizációs foka (pl. egészségügyi ellátása) növekedne. Ez pedig legalább akkora probléma, mint önmagában véve a népességfogyatkozás.

18 Veres Valér: A romániai magyarság létszámcsökkenésének okai a XX század utolsó negyedében *Korunk* 2002/2.